

ZEIDLER Sándor *

A ZRÍNYI-sisak születése.

Rendőrfelügyelő, vagy történelmi festőművész a tervező?

(*Is the planner police inspector, or historian painter?*)

Absztrakt

A ZRÍNYI-sisak a polgári magyar állam rendőrségei öltözékeinek egyik emblematiskus fejedője volt. A sisakot 1909-ben rendszeresítették és 1945-ig viselték. A témakör kutatói körében szinte axiómának számított, hogy a ZRÍNYI-sisakot NEMES Mihály történelmi festőművész tervezte. A téma közelmúltbeli kutatása során azonban magister ZEIDLER Sándor ékítménytörténész feltárta, hogy a sisak tervét a Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség BENICZKY Tamás nevű felügyelője készítette el, csupán a látványtervét alkotta meg NEMES Mihály történelmi festőművész. A ZRÍNYI-sisaknak voltak előzményei is, ugyanis a Magyar Királyi Koronaőrség, a Magyar Királyi Darabonttestőrség és a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség öltözködési szabályzataiban ez a sisak típus már a XIX-XX. század fordulóján szerepelt. Valamennyi érintett korabeli sisakforma ősenek pedig az úgynevezett jász-sisakot tekintették, amely az avar-hun fővegek utódjaként élt tovább Magyarországon.

Kulcsszavak:

ZRÍNYI-sisak ; NEMES Mihály történelmi festőművész ; a Magyar Királyi Koronaőrség 1872M sisakja, a Magyar Királyi Darabonttestőrség 1904M sisakja ; a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség 1912M sisakja

Abstract

The ZRÍNYI-helmet was one of emblematic part of the bourgeois Hungarian state's police uniform. The helmet was regularized in 1909 and worn until 1945. It was almost an axiom among the researcher of this subject that Mihály NEMES historical painter planned the ZRÍNYI-helmet. However during recent research the subject the ornament historian Sándor ZEIDLER was designed the supervisor of the Hungarian Royal State Police in Budapest, Tamás BENICZKY, and only the visual design created by Mihály NEMES. The ZRÍNYI-helmet also had an antecedent, as this type of helmet dates back to the 19th and 20th centuries in the dress codes of the Hungarian Royal Crown Guard, and the Hungarian Royal House Guard at the turn of the century. The ancestor of all the contemporary helmet forms involved was considered to be the so-called Jász-helmet, which continued to live in Hungary as the successor of the ancient Hungary avar-hun veils.

Keywords:

ZRÍNYI-helmet ; Mihály NEMES historical painter ; 1872M helmet of the Hungarian Royal Crown Guard ; 1904M helmet of the Hungarian Royal Darabontduard ; 1912M helmet of the Hungarian Royal House Guard

*

Open Researcher and Contributor ID

= Nyílt Kutató és Közreműködő Azonosító (ORCID) :
<https://orcid.org/0000-0002-4056-4025>

Institutional attachments

- Bertalan Szemere Scientific Society of
History of Hungarian Law Enforcement
- Hungarian Numismatic Society

= Szerző intézményi kötődései :
= Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság
= Magyar Numizmatikai Társaság

@: sndrzdrlr@gmail.com

DOI : 10.31626/HU-EISSN2530094X.VIITOM.267-278.p

AZrínyi-sisak a polgári magyar állam kormányai közvetlenül alárendelt rendőrségei többségének jellegzetes fejedője volt. Rendszeresítésére a XX. század kezdetén a Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrségnél 1909-ben bekövetkezett öltözkékváltoztatás alkalmával került sor.

A neoabszolutizmus időszakában a Kárpát-medencében működő rendvédelmi testületek a HABSBERG hatalmi rendszer eszközei voltak. A birodalmi csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség alapvető feladatát a Kárpát-medencében a magyar nemzet elnyomásán nyugvó császári politika kiterjesztésének elősegítése képezte. Félix Ludwig Johann, Fürst zu SCHWARZENBERG herceg¹ nevéhez fűződő Verwirkungstheorie (jogeljátszás elmélet)² szerint a magyarságnak ugyan voltak jogai, azokat azonban az uralkodója elleni lázadással elveszítette. Ez a hamis teória képezte a neoabszolutizmus elméletének az ideológiai alapját. A valóságban azonban e galád ide mögött politikai érdekek húzódtak meg. Nevezetesen a HABSBERG-birodalom népeit el akarták németesíteni annak érdekében, hogy a reményeik szerint kialakításra kerülő hatalmas tömegű német ajkú népességre támaszkodva a HABSBERGok vezetésével valósulhasson meg a nagynémet egység a HABSBERG-birodalom és német területek egyesítése által.

Ezt a számítást azonban — azon túl, hogy Félix Ludwig Johann, Fürst zu SCHWARZENBERG herceg a HABSBERG-birodalom miniszterelnökeként 1852-ben váratlanul elhalálozott — keresztülhúzta a porosz vezetéssel megvalósuló kisméret egység, illetve a magyar nemzet részéről alkalmazott passzív rezisztencia. Végül is a — Solferino-i³ és a Königrätz-i⁴ vereségek nyomán — a HABSBERG vezetés kénytelen volt kiegyezni a magyarokkal.

A kiegyezéssel a rendvédelem terén visszaállt az eredeti állapot. Eredetileg ugyanis a Magyar Királyságban a rend fenntartása az önkormányzatok kompetenciájába tartozott. Ezt a hagyományt ugyan felrúgta a „kalapos király” (II. József)⁵, azonban a halálos ágyán rendelkezéseit visszavonta. A rend védelme birodalmi ügyé nyilvánításának gondolata ismét az osztrák liberálisok körében merült fel, akik az úgynevezett Olmütz-i alkotmányban ezt rögzítették is.⁶ Bár az uralkodó a liberális eszmékkel nem rokonszenvezett a biztonság birodalmi ügyként való kezelésével azonban egyetértett.

Mivel a kiegyezéssel a rend védelmének a témája nem került be a közös ügyek közé,⁷ így az visszakerült magyar kompetenciába. A rendőrhatalósági jogokat a magyar országgyűlés pedig — a reformkorban lezajlott közigazgatási vita eredményeként, amelyben a municipálisok és a centralisták elméleti összecsapásából a municipálisok kerültek ki győztesen — nem a kormányhoz, hanem az önkormányzatokhoz telepítette.⁸ Az önkor-

mányzatok pedig a rendőrhatalósági jogkörük eredményes gyakorlása érdekében rendőrségeket hozhattak létre. E szervezetek közül azonban csupán a törvényhatósági jogú városok rendőrségei bizonyultak többé-kevésbé eredményesnek.

A Magyar Királyságban összesen három rendőrség, a Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség,⁹ a Fiumei Magyar Királyi Állami Rendőrség¹⁰ és a Magyar Királyi Határrendőrség¹¹ volt állami rendőrség. A többi rendőrség a települések önkormányzatainak a hatáskörébe tartozott, az önkormányzati rendőrségek felett irányítási jogkört nem, csupán törvényességi felügyeletet gyakorolhatott.

A császári elnyomástól megszabadulva a városi rendőrség mindegyike nemzeti jellegű formaruha kialakítására törekedett. Ahány rendőrség annyi rendőri egyenruha létezett ugyan a dualista Magyarországon, azonban közös jellemzőjük volt, hogy a rendőr uniformisokat igyekeztek nemzeti motívumok alkalmazásával kialakítani. E törekvés egyik legszínvonalasabb megnyilvánulása volt a fővárosi rendőrség új öltözékének a kialakítása 1909-ben, melynek a részét képezte az úgynevezett Zrínyi-sisak bevezetése is.

A budapesti rendőrség öltözékének jellegzetes része volt a Zrínyi-sisak, melyet a magyarországi városi rendőrségek államosításakor, 1919-ben az új Magyar Királyi Állami Rendőrség a néhai Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség öltözékének az átvételekor szintén átvett.

A Zrínyi-sisakról mindenki úgy tudta a két világháborút követő időszakban és az azt követő időben is, hogy azt NEMES Mihály történelmi festőművész tervezte a szigetvári hősnek a Bécsi Történelmi Múzeumban őrzött sisakjának az adaptálásával.¹² A téma kutatása során azonban magister ZEIDLER Sándor olyan információk birtokába került, amelyek ezt a vélekedést felülírták.

Az ugyan egyértelmű, hogy a fővárosi rendőrségnél rendszeresített ZRÍNYI sisak a szigetvári hős sisakjának az adaptációja, bár a II. világháborút megelőzően lényegében napjainkig terjedően a szakterület művelői úgy tudták, hogy NEMES Mihály a jász-sisakot tekintette az általa tervezett sisak mintájának. Ő azonban a szigetvári hős sisakformáját is a jász-sisakból eredeztette. A jász-sisak, a szigetvári hős sisakja és a fővárosi rendőrség személyi állománya számára rendszeresített ZRÍNYI-sisak nyilvánvalóan azonos formavilágba tartozik, a hasonlósághoz kétség sem férhet. Aggályosnak tekinthető azonban a ZRÍNYI-sisak tervezésének NEMES Mihály személyéhez kapcsolása.

A Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesülete hivatalos lapjában 1899-ben már közölt egy rendőrsisak tervezetet, amelynek a kinézete harmonizál azzal a sisakkal, amiről sokan úgy gondolják, hogy azt 1909-ben rendszeresítették ZRÍNYI-sisak elnevezéssel a fővárosi rend-

őrség tagjai számára fejfedőként. Ugyanezen folyóirat már, mint a fővárosi rendőrségnél rendszeresített fejfedőt mutatta be a ZRÍNYI-sisakot, egyben pedig a sisak tervezőjeként a Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrség BENICZKY Tamás nevű rendőrfelügyelőjét nevezte meg.¹³ **(I.sz. melléklet)**

Az ZRÍNYI-sisakot azonban nem a fővárosi rendőrségnél rendszeresítették először. Ezt a formát megvalósító sisakot a Magyar Királyi Koro-naőrségnél már 1872-ben¹⁴ **(II.sz.melléklet)**, a Magyar Királyi Darabont Testőrségnél az 1904. évi megalakulásakor¹⁵ **(III.sz.melléklet)**, a Magyar Királyi Képviselőházi Őrségnél pedig szintén a létrehozásától, azaz 1913-tól¹⁶ **(IV.sz.melléklet)** rendszeresítették a sisakot.

Eltekintve attól, hogy a fővárosi rendőrségnél rendszeresített ZRÍNYI-sisak **(V.sz.melléklet)** tervezése kinek a nevéhez fűződik megállapítható, hogy a vizsgált időszak egyik kedvelt fejfedője volt. A budapesti rendőrség egyenruhája pedig kifejezte a testület magyar jellegét, ugyanakkor praktikus is volt.

Jegyzetek:

¹ Félix Ludwig Johann, Fürst zu SCHWARZENBERG herceg (Böhmisch-Krumau, 1800. október 2. – Bécs, 1852. április 5.) Cseh-osztrák származású katonatiszt. METTERNICH alatt diplomata. 1848 márciusában RADETZKY hadseregében teljesített szolgálatot Milánóban, majd az osztrák fővárosba került. 1848-ban, Olmützben az ő vezetésével állították fel a forradalmi vívmányokkal leszámolni szándékozó kormányzatot. Személyesen hozzájárult ahhoz a döntéshez, hogy 1848.XII. 2.-án a szellemi fogatékos *I. Ferdinánd* császárt az osztrák trónon *I. Ferenc József* főherceg váltsa fel. Ausztria miniszterelnöke 1848. XI. - 1852. IV.

² A Verwirkungstheorie (jogeljárás elmélet) már a kiindulási pontját illetően is hamis, mivel a Magyar Királyságban — ellentétben az Európa Lajtán túli területeinek a többségével — nem a királynak volt koronája, hanem a koronának volt királya. Ezt az ősi rendszert ugyan a Pragmatica Sanctio némileg megtépázta, de nem tűntette el teljesen. A jogeljárás elmélet lényegét azonban nem is a jogszerűség vagy jogszerűtlenség alkotta, hanem az, ami nem képezte a tárgyát, nevezetesen a HABSBURG-ház azon törekvése, hogy a birodalom valamennyi nem német ajkú polgárát elnémetesítse függetlenül attól, hogy az 1848-1849-es forradalom és szabadságharcban milyen szerepe volt az adott nemzetiségnek. Nem kiáltani akarta ezen lakosságot, hanem a nemzeti kultúrájától szeretne volna megfosztani abból a célból, hogy az elnémetesített HABSBURG-birodalom jelentős számú alattvalójára támaszkodva létrehozassa az úgynevezett nagynémet egységet HABSBURG vezetéssel, amelyben a HABSBURG-birodalom és a Németrómai Császárság tartományai egyesültek volna. Ez a hazug idea a kiegyezés során érvényét veszítette, elméleti síkon pedig DEÁK Ferenc cáfolta.

DEÁK

³ A francia haderővel szemben Lombardiában 1859. VI. 24-én bekövetkezett katonai vereség.

⁴ A porosz haderővel szemben a mai Csehország területén 1866. VII. 3-án bekövetkezett katonai vereség.

⁵ *II. József* (HABSBURG–LOTHARINGAI József Benedek Ágost János Antal Mihály Ádám; Bécs, 1741 – Bécs, 1790), német-római császár (1765–1790), magyar király (1780–1790). Mivel *II. József* nem koronáztatta meg magát, azonban a trónt ő örökölte, így tehát ezért nevezzük kalapos királynak, kifejezve azt a közjogi helyzetet miszerint a Magyar Királyságnak ebben az időszakban nem volt jogszerű uralkodója. Az osztrák centralizmus híveként a magyar nemzeti függetlenség kárára igyekezett megvalósítani reformtörvényeket, amelyek végül is kudarcot vallottak. Ezt felismerve vonta vissza halálós ítéletét.

⁶ Az Olmütz-i birodalmi alkotmányban 1849. III. 4-én megjelent hogy „... a birodalom belső biztonságának az őrzése birodalmi ügy.”

Nr. 150/1849.

⁷ 1867/XII.tc.

⁸ 1870/XLII.tc. ; 1871/XVIII.tc.

⁹ A Budapesti Magyar Királyi Állami Rendőrséget 1872-ben Óbuda, Buda és Pest városok egyesítését kimondó törvényben ideiglenes jelleggel államosították, majd 1881-ben külön törvényt hoztak a fővárosi rendőrségre, melyben kimondták a testület végleges államosítását is.

1872/XXXVI.tc.

¹⁰ A Fiumei Magyar Királyi Állami Rendőrséget 1916-ban hozták létre a fiumei városi rendőrkapitányság és a Magyar Királyi Határrendőrség fiumei kapitányságának az összevonása által.

1916/XXXVII.tc.

¹¹ A Magyar Királyi Határrendőrség létrehozását az országgyűlés 1903. évben hozott törvénye tette lehetővé. A testületet azonban — a következő évek sajtáságos közjogi helyzetéből fakadóan — 1906-ban állították föl.

1903/VIII.tc. ; 5 692/1905. (XII.29.) ME.r. ; 91 000/1905. (XII. 29.) BM.kr.

¹² „Az uniformist Nemes Mihály történelmi festőművész tervezte. Még 1906-ban bízták meg Boda főkapitány, aki viszont gróf Andrássy Gyula belügyminisztertől kapta erre az utasítást. (A belügyminiszternél viszont korábban Boda Dezső javasolta a többi reform között az új egyenruha bevezetését.) Nemes Mihály rendőrfővegenek az ősi jász-sisakot választotta. Ez a sisak végigvonul a magyar viselettörténelmen és a — művész szavával élve — a maga teljes szépségében a Zrínyi-sisaknál tetőzik. Nemes Mihály alaposan szemügyre vette a szigetvári hős akkor Bécsben őrzött sisakját. Ez a sisak — ugyancsak a művész szavai szerint : - hun – szittya eredetű, a magyar seregek öltözködésénél fejlődött ki a legnemesebb formában. (Töröknél, tatárnál degenerálódott.) A tervezésnél a művész arra törekedett, hogy olyan fűveget adjon, amely különösen alkalmas az ünnepélyes alkalmakra, magasabbá, daltásabbá változtatja a viselőjét — mint mondogta — hasonlóképpen mint a gránátos kucsma. 1909-ben a pesti utcákon megjelent a Zrínyi-sisak.”

BORBÉLY — KAPY: 99.p.

¹³ Az új rendőr sisak.

¹⁴ Ruházati és felszerelési szabályzat a Magyar Királyi Koronaőrség számára.

¹⁵ Öltözeti szabályzat a Magyar Királyi Darabont Testőrség számára.

¹⁶ Öltözeti és felszerelési szabályzat a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség számára.

Forrás- és irodalomjegyzék (a jegyzetekben alkalmazott rövidítések oldása):

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

- BORBÉLY – KAPY — BORBÉLY Zoltán – KAPY Rezső (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941*. Budapest, 1942, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat. I.köt. 1-299 p. II.köt. 300-600 p.
- DEÁK — DEÁK Ferenc: Ein Beitrag zum ungarischen Staatsrecht : Bemerkungen über Wenzel Lustkandl's „Ungarisch-österreichisches Staatsrecht”. [Adalékok a magyar közjoghoz. Észrevételek Luskandl Venczel ily című munkájára: „Das Ungarische-Österreichische Staatsrecht” a magyar közjog történetének szempontjából.] *Budapesti Szemle*, új folyam (1865) I.köt. 3-170.p.

CIKKEK

- Az új rendőr sisak. — Az új rendőr sisak. (Szerkesztőségi közlemény.) *Közbiztonság (Rendőri Lapok)*, XIV.évf. (1907) 21.sz. 528.p.

SZABÁLYZATOK

- Öltözeti szabályzat a Magyar Királyi Darabont Testőrség számára.* — *Öltözeti szabályzat a Magyar Királyi Darabont Testőrség számára.* Budapest, 1908, Magyar Királyi Allami Nyomda. 85 p.
- Öltözeti és felszerelési szabályzat a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség számára.* — *Öltözeti és felszerelési szabályzat a Magyar Királyi Képviselőházi Őrség számára.* Budapest, 1913, Pesti Könyvnyomda. 36 p.
- Ruházati és folszerelési szabályzat a Magyar Királyi Koronaőrség számára.* — *Ruházati és folszerelési szabályzat a Magyar Királyi Koronaőrség számára.* Budapest, 1872, s.n.

JOGSZABÁLYOK

- Nr.150/1849. — Nr.150/1849. Kaiserliches Patent, vom 4. marz 1849, [Császári pátens, 1849. III. 4.] Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich enthaltend. [Császári pátens, a birodalmi alkotmány az Osztrák Birodalom és részei számára.] *Reich-Gesetz- und*

- 1867/XII.tc. — *Regierungsblatt*, [Birodalmi törvény- és kormánylap] II.évf. (1850) 151-165.p.
(7.;
- 1870/XLII.tc. — 1870/XLII.tc. a Magyar Korona országai és az
(8.;
- 1871/XVIII.tc. — 1871/XVIII.tc. a községek rendezéséről.
(8.;
- 1872/XXXVI.tc. — 1872/XXXVI.tc. Buda-Pest fővárosi tör-
(9.;
- 1903/VIII.tc. — 1903/VIII.tc. a határrendőrségről.
(11.;
- 1916/XXXVII.tc. — 1916/XXXVII.tc. a Fiumei Magyar Királyi
(10.;
- 5692/1905.(XII.29.)ME.r. — 5 692/1905. (XII.29.) ME.r. a határrendőr-
(11.;
- 91 000/1905. (XII. 29.) — 91 000/1905. (XII. 29.) BM.kr. valamennyi
BM.kr. törvényhatósághoz Fiume város kivételével a határrendőrségről szóló 1903/VIII.tc. életbe léptetésének a végrehajtásáról.
(11.;
- Magyarországi rendeletek Tára*, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455.p.
- Magyarországi rendeletek Tára*, XXXIX.évf. (1905) I.füzet. 1455-1541.p.

Mellékletek jegyzéke:

- I.sz. melléklet
A BENICZKY Tamás-féle rendőrsisak.
- II.sz. melléklet
A Magyar Királyi Koronaőrség sisakja 1872-1945.
- III.sz. melléklet
A Magyar Királyi Darabont Testőrség sisakja 1904-1918.
- IV.sz. melléklet
A Magyar Királyi Képviselőházi Őrség sisakja 1912-1945.
- V.sz. melléklet
A rendőrség tiszti ZRINYI-sisakja 1909-1945.

A BENICZKY Tamás-féle rendőrsisak.

„AZ ÚJ RENDŐRSISAK

Olyan nagyon nem lehet amellett kardoskodni, hogy a mi rendőreink a fővárosban nagyon izléselesen vannak öltözve. Az első, ami bántóan szembe tűnik az árvalányhajjas kalap. Komoly, széles kalapperem, mellyel hol kacéran, hol hetykén csokolózik a szélben billegő árvalányhaj. Mintha sehogy sem akarná azt a bizonyos hivatalos komolyságot respektálni.

De másként lesz most! Sisak jut a magyar rendőrnek. Nem amolyan német Pickelhaube-féle, hanem magyar Árpád-korabeli sisak.

Itt láthatók képeinken. A tervezés Beniczky Tamás rendőrfelügyelő érdeme, aki már be is mutatta az újfajta sisakot Boda főkapitánynak. A főkapitány elvben elfogata a sisakot s nemsokára kipróbálják azokat. Ne tessék tehát csudálkozni, ha a közeli napokban egyik-másik őrszem sisakosan indul a rend őrzésére.

Egyáltalán ne is tessék összecsendülni és bámulni!

Szól pediglen ez az intelem elsősorban a cipézmesterség kíváncsi ifjainak.

A Beniczky-féle sisakok egyébként szép s izléseles alkotmányok, melyeknek gyakorlati értékük is meglesz.

A sisakok keményre preparált s feketére lakkozott nemezsből állanak nikel hegyvel, oldalt nikel gombbal és elől nikel címerrel. A közrendőr sisakja nyolc, az altiszt sisakja négy bordával indul. A tisztek sisakja négy fél, négy ezüst bordás oldalgombokkal, ezüsttel szegélyezett szemvédővel, nikel rohamstíjjal, ezüst pikkelézzel.

Véleményünk szerint azonban a sisakkal még nem volna teljesen befejezve a rendőrruha reformja. A kardoknak markolattal, kosárral való ellátása talán még fontosabb és sürgősebb.”

Rendőrsisak

Rendőrsisak (hátsórész)

Rendőrtisztisak

Altisztisak

Forrás ! Az új rendőr sisak. (Szerkesztőségi közlemény.) *Közbiztonság (Rendőri Lapok)*, XIV.évf. (1907) 21.sz. 528.p.

A Magyar Királyi Koronaőrség sisakja 1872-1945.

Forrás ! ZEIDLER Sándor magán képgyűjteménye.

A Magyar Királyi Darabont Testőrég sisakja 1904-1918.

Forrás ! ZEIDLER Sándor magán képgyűjteménye.

A Magyar Királyi Képviseletőházi Őrség sisakja 1912-1945.

(Azonos az 1872 mintájú koronaőr sisakkal.)

Forrás ! ZEIDLER Sándor magán képgyűjteménye.

A rendőrség tiszti ZRÍNYI-sisakja 1909-1945.

(A legénységénél a fém alakrészek ezüst színben.)

Forrás ! ZEIDLER Sándor magán képgyűjteménye.

